Iulia Mărgărit

TRĂSĂTURI SPECIFICE ALE DERIVĂRII CU SUF. **-AR** ÎN GRAIURILE MUNTENEŞTI ACTUALE

1. Derivativul *-ar*, moştenit din latină (*-arius*), împrumutat ulterior din slavă (*-arъ*) s-a impus, la nivelul limbii române prin crearea de *nomina instrumenti* şi *nomina agenti* (Ciobanu, 1962, 143).

În intervenţia de faţă ne propunem să urmărim afixul menţionat în cadrul lexicului dialectal din aria sudică a dacoromânei urmărind, cu precădere, elementele specifice ale acestuia prin raportare la limba standard.

2. De la început trebuie să precizăm că, în general, şi la nivelul dialectal menţionat, în cazul derivatelor cu *-ar*, se întâlnesc aceleaşi categorii semantice identificate de Elena Ciobanu 1962, 143–155, şi anterior de Pascu, Sufixe, 79–93, pentru limba standard. Diferenţele, din acest punct de vedere, între cele două paliere lingvistice constau în distribuţie şi în randament.

2.1. Formantul **-ar** ne interesează în măsura în care, prin frecvenţa deosebită, caracterizează, în general, vorbirea populară (Tudose 1978, 279), unde se grupează toate formaţiile create spontan, din necesitatea de a delimita, concretiza şi preciza nume de ocupaţii şi de obiecte, mergând până la detalii.

2.1.1. Derivatele cu **-ar** reprezintă nume de persoane după meseria exercitată, ca ocupaţie obişnuită sau ocazională, evident, îndeletniciri specifice lumii rurale (Ionaşcu 1959, 79). Astfel, ele denumesc persoana după obiectul produs sau cu care lucrează (pentru a obţine sau a prelucra produsul), ceea ce, în schema derivaţională, reprezintă radicalul, aproape întotdeauna nominal[1]: *albier*, înregistrat de Hasdeu în HEM, într-o singură localitate (Alimăneşti, Olt), preluat în DA cu aceeaşi unică atestare, ca şi în Pascu, *Sufixe*, 79, fără vreo menţiune referitoare la sursă, cu sensul deductibil „cel care lucrează în lemn obiectul exprimat de bază (*albie*)", în graiurile muntenești actuale, se remarcă prin lărgirea sferei semantice, întrucât semnificaţia înregistrată „lingurar" (NALR-Olt., III, h. 580/pct. 917; ALRR-Munt. şi Dobr., IV, h 589/pct. 870) contravine sensului anterior şi, implicit, bazei. Cazul nu ne-ar fi atras atenţia dacă nu ar fi fost notat un derivat sinonim, *copăier* (ALRR-Munt. şi Dobr., IV, h. 589/pct. 848), nu numai pentru sensul primitiv, de altfel deductibil, ci cu unul „deviat": „lingurar". Considerăm că asistăm la „reaşezarea" semantismului unor termeni care, sub numele generic, dat după obiectul cel mai reprezentativ (ca

[1] În limba latină, iniţial forma adjective, ulterior devenind sufix substantival W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, II, Paris, 1895, p. 555.

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)

prioritate, dimensiune sau utilitate, *albie, copaie*), înglobează şi confecţionarea unor obiecte mai mici. Contrar informaţiei binecunoscute de specializare strictă a îndeletnicirii după obiectul muncii (*blidar, lingurar* etc.), constatăm o reorganizare a conţinutului semantic prin concentrare, sistematizare, după un nou reper. Faptul nu este singular, deoarece l-am mai întâlnit şi în alte cazuri: *orzar* „negustor de orz" apare atestat cu extensiunea de sens a obiectului „negustor de cereale" (AFLR/pct. 830), iar verbul corespunzător, *orzărea* (Gl. Munt./pct. 812) (l-am menţinut în forma verbală în care a fost comunicat de informator!) a fost glosat întocmai de către acesta din urmă „făcea comerţ cu cereale, în general, nu neapărat cu *orz*". Trebuie să înţelegem că termenul s-a impus prin baza derivativă denumind produsul comercializat pentru început.

Procesul modificării semantice nu este de dată tocmai recentă, după cum putem aprecia în cazul termenilor prezentaţi. Dacă *albierii* şi *copăierii* mai confecţionează încă, sporadic, obiecte din lemn, *orzarii,* ca ocupaţie şi denominaţie, aparţin întru totul unei lumi trecute, ca şi *cositorarii* „nume tradiţional pentru meşterii ţigani care, odinioară, *cositoreau* vasele de aramă". Termenul a fost notat, de asemenea, cu un sens cu totul colateral, dar tot din sfera preocupărilor etniei respective „muzicant, cântăreţ": *Ne cânta* ***cositorari*** *d-ăia cu fluieru şi noi jucam* (AFLR /pct. 979, Urzicuţa, fostul raion Băileşti). De fapt, putem afirma că are loc o reconversiune a unor denumiri de ocupaţii tradiţionale, practicate de o populaţie minoritară, în etnonim, astfel încât *cositorarii cu fluieru* semnifică, de fapt, „ţiganii lăutari"; *albinărar* (ALRR-Munt. şi Dobr./pct. 807)[2], ca termen creat în grai pentru *prisăcar, stupar* din limba comună, reflectă o altă tendinţă specifică, într-o anumită măsură, vorbirii populare, dar atingând cote deosebite în graiurile munteneşti: expresivitatea voluntară. Vorbitorii simt nevoia să refacă termenii, să-i dubleze pentru ca sensul lor, până la nuanţă, să rezulte rapid şi fără echivoc din forma sonoră, fapt care, lingvistic, presupune selectarea elementului lexical cel mai reprezentativ pentru exercitarea unei îndeletniciri, ca bază derivativă. Prin urmare, cel care lucrează cu *albinele, albinar* (v. DA, DEX s.v.), are o ocupaţie specială *albinăria*, în conformitate cu care el se *redenumeşte albinărar* (de aici şi aspectul reduplicat al termenului). Din punctul de vedere al creării, *albinărar* constituie un derivat atipic în *-ar,* întrucât a rezultat prin derivare de la numele îndeletnicirii: *albinărie* < *albinărar*, iar prin raportare la *albinar, prisăcar, stupar* constituie un derivat secundar. Semantic însă el este „superior" primitivului (cf. *albinar*/*albinărar*), pentru că practică *albinăria*, derivat exprimând „amploarea" îndeletnicirii şi formal (cf. *albine*/*albinărie*), prin formantul potenţial colectiv.

Cu *brânzar* „cioban care pregăteşte brânza la stână" (*Frate-meu ăla care-a fost pân Dobrogea p-acolo, ăla era* ***brânzar****, rămânea la stână şi făcea brânză,*

[2] Indicarea numărului cartografic după numele atlasului corespunde fişei a şasea, nenumerotate, din caietul de anchetă al localităţii respective.

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)

făcea telemea Gl. Munt./pct. 830, Băneasa, fostul jud. Ilfov) şi *căşar* „cioban care pregăteşte caşul la stână” (*Am făcut-o şi p-asta căşăria, închegam sute de kile de lapte, tatăl meu era* ***căşar*** Gl. Munt./pct. 827, Stoeneşti, fostul jud. Ilfov) identificăm tendinţa inversă de divizare a numelui generic (*cioban*) în denominaţii subdivizionare pentru care varianta cultă a limbii nu are corespondent. Prin numele de agent amintite, *brânzar* şi *căşar*[3], ne aflăm în faţa unei singure îndeletniciri, divizibilă după numele produsului obţinut. Derivatele, distincte semantic, se înscriu în terminologia corespunzătoare, exprimând diviziunea muncii într-o stână nu numai după categoria oilor avute în grijă: *mânzărar*[4], *sterpar*[5], *miorar* (ALRR-Munt. şi Dobr. V, chest. 2293/pct. 671, 674, 677, 697) „cioban care are în grijă mioarele”, *ţurcănar* „păstor de oi *ţurcane*” (ALRR-Munt. şi Dobr., IV, h. 482/pct. 869) sau locul lor de staţionare *strungar* (v. DLR s.v.), *coteţar* (NALR-Olt., IV, h. 777/pct. 903, 905, 937, 939, 940, 944, 945, 948 983; Gl. Munt. /pct. 891) „cioban care lucrează la *coteţ*” („loc îngrădit pentru miei”). Alte derivate, deşi descind de la baze comune cu varianta standard, cel mult cu semantism dialectal, constituie termeni specifici lexicului dialectal, reflectând aceeaşi detaliere în nomenclatura populară: *dulăpar* „proprietar al unui *dulap* (= scrânciob) (Gl. Munt./pct. 704, 714); *fierăstrăier*[6] „muncitor la ferestrăul mecanic”: *Când m-a văzut* ***fierăstrieru***, *că era un om care tăia acolo la pădure* (AFLR /pct. 732, Luncile, com. Lopătari, Buzău); *mălăier* [la moară] „persoană angajată pentru a umple sacii cu *mălai*” (Gl. Dobr./pct. 898); *solzar* [la acoperişul casei] „meşter care aşază snopii de trestie în *formă de solzi*”.

2.1.2. Dacă situaţia de mai sus se circumscrie derivatelor denumind ocupaţii permanente, pentru numele date după îndeletniciri ocazionale, de moment, trebuie să remarcăm faptul că, aşa după cum ocupaţia respectivă are un caracter de provizorat, în sensul exercitării limitative într-o împrejurare dată, tot astfel şi numele corespunzătoare se reactualizează temporar: *cărnar* „flăcău din ceata de colindători însărcinat cu strângerea *cărnii* primită în dar de la casele consătenilor”: *Altu strângea* ***carnea****... ăla era* ***cărnaru*** *cu carnea* (Gl.

[3] Conform DA, este vorba de un derivat de la *caş*, prin suf. nom. agent. şi instrum., *-ar* (cf. lat. *casearius, -a, -um* „de caş”). Într-adevăr, Guţu, Dicţ., 167; Gaffiot, 272 înregistrează exclusiv adjectivul „relatif au fromage”, chiar şi în compusul *taberna casearia* „căşărie”; *căşar* figurează în DDA, 351, fiind cunoscut în aromână, iar Tache Papahagi, pentru origine, face aceeaşi trimitere la adjectivul din limba latină. Pentru moştenirea exclusivă a adjectivului optează şi Pascu, *Sufixe*, 87.

[4] v. NALR-Olt., IV, MN, Pl. 119/pct. 901–908, 910, 913, 917, 937, 938, 941, 945; ALRR-Munt. şi Dobr., V, chest. 2292/pct. 675, 677, 679, 681, 682, 687, 689, 697, 706–708, 712, 721, 730, 731–733, 735, 737, 739, 741, 744, 749, 750, 752, 754, 755, 782, 830, 838, 842, 846, 850–852, 855, 858, 859, 861, 863, 866, 876, 877, 884–889, 891, 893, 894.

[5] NALR-Olt., IV, MN, Pl. 120/pct. 901–908, 910, 913, 917, 937, 938, 941, 942, 965; ALRR-Munt. şi Dobr., V, chest. 2293/pct. 675, 677, 689, 697, 706–708, 710–712, 727, 729–733, 737, 739–741, 744–746, 749, 750, 754.

[6] Am reţinut termenul în varianta marcată de etimologie populară, aşa cum a fost furnizat de către informator.

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)

Dobr./pct. 875, Niculițel, Tulcea); *cepar* [la nuntă] „persoană însărcinată cu distribuirea vinului în cadrul ceremonialului amintit, fiind cel care deschidea *cepul*” (AFLR /pct. 721); *colăcar* „flăcău din ceata de colindători însărcinat cu strângerea *colacilor*”: *Altu să făcea...* ***colăcar***[7]*, strângea colacii* (Gl. Dobr./pct. 875, Niculițel, Tulcea). Acestea compun un fond lexical pasiv repus în circuit şi retras la momentul oportun.

2.1.3. Derivatele, nume de persoane, denumesc persoanele care se află într-o anumită relație cu obiectul denumit de bază:

– îl produc, în calitate de meseriaşi sau îl prelucrează în cazul culturilor, câştigându-şi existența: *botar* „meşter care lucrează *bote*; dogar” (ALRR-Munt. şi Dobr./pct. 896, 897) (fişa a şasea); *blidar* „rudar, specializat în vase de lemn (*blide*)”: *Nu mai sunt* ***blidari*** *să ne facă copăi* (AFLR/pct. 699, Ghirdoveni, com. I. L. Caragiale, Dâmbovița) (cf. DA „olari” s.v.), ceea ce ne determină să acceptăm o mutație de sens a bazei, *blid*, în acest caz „(orice) obiect din lemn pentru uz casnic, indiferent de dimensiune”; *inelari* „țigani nomazi, artizani de podoabe din metal”: *Era țigani, nişte* ***inelari*** *d-ăia* (Gl. Munt. /pct. 869, Roseți, Ialomița); *tuciulari* „țigani care fac *tuciuri*” (Gl. Munt./pct. 845); *bobițari* „nume dat locuitorilor din regiunea de deal, cultivatori de viță de vie; podgoreni” (Gl. Munt./pct. 728).

– valorifică obiectul prin consum: *drojdier* consumator, cu predilecție, de *drojdie* „țuică de calitate superioară care curge prima la cazan” (v. Gl. Munt. s.v.): *Bărbatu-său e cam* ***drojdier*** (Gl. Munt. /pct. 756, Dealu Lăunele, com. Dănicei, Vâlcea); *tutunar* „fumător” (ALRR–Munt. şi Dobr./pct. 887) (fişa a şasea); (Gl. Munt./pct. 812); (Gl. Dobr./pct. 891, 898, 900); sau prin vestimentație: *corcoțari* „purtători de *corcoațe* (= haine proaste – v. ALRR-Munt. şi Dobr. /pct. 816, fişa a şasea), oameni prost îmbrăcați”.

– îşi câştigă existența, muncind cu obiectul denumit de bază: *ghiocar* „chirigiu al cărui atelaj constă dintr-un *ghioci* (= căruță uşoară)” (ALRR–Munt. şi Dobr., II, h. 252/ pct. 871); *muscar* „prisăcar” (ALRR-Munt. şi Dobr.,V, chest. 2186/pct. 739); *tebeicar* „pescar clandestin (cu *tebeica*); braconier” (ALRR-Munt. şi Dobr. /pct. 881, Gl. Dobr./pct. 881).

– comercializează produsul exprimat de bază: *bombonari* „vânzători ambulanți de *bomboane*”: *Vineau* [la bâlci] *din Babadag, vineau de pe la Tulcea* ***bombonari*** *din ăia şi făceau umbrare de stejar aşa* (Gl. Dobr./pct. 883, Enisala, com. Sarichioi, Tulcea); *fulgari* „țiganii colectori de *fulgi* pentru a-i valorifica la oraş” (Gl. Munt./pct. 762); *mălăier* „negustor ambulant de peşte, la schimb cu produsul indicat de bază” (Gl. Dobr./pct. 895). Interesant este faptul că mărturia schimbului de produse practicat am întâlnit-o în comunitățile româneşti

[7] Relația de omonimie cu termenul din limba comună (v. DEX s.v.) este absolut întâmplătoare. Derivatul din grai reprezintă o creație proprie, creată de colindători, pentru a servi la momentul respectiv.

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)

din Bulgaria, de pe malul drept al Dunării: [Tatăl povestitorului] *să ducea dimineaţa, scotea sculele, lua peştele, venea, să ducea, îl vindea lua fun ban. Dacă nu putea să-l vânză pă bani... venea colea-n maidan şi zbiera „**peşte pă mălai! peşte pă mălai!**”. Să ducea nevestele cu găvanele cu făină ş-umplea sacu cu făină şi ne-a arănit şi pă noi din asta* (TD – Bulg., 78). Situaţia de continuum lingvistic între ramificaţiile teritoriale de pe ambele maluri ale Dunării se reflectă şi în cazul discutat: acelaşi sistem de comerţ în natură stă la baza creării termenului corespunzător. Derivatul a fost creat de către cumpărătorii practicanţi ai schimbului, după contraprodusul oferit. Termenul, cu o circulaţie limitată (spaţial şi temporal), ilustrează, pe de o parte, procedeul prin care se pune în circuit un cuvânt, atunci când este nevoie şi, pe de altă parte, faptul că motivaţia contextuală momentană a acestuia, determinantă în denominaţie, lasă în afara acesteia marfa diferită: *peşte*. Comercializat prin schimb în natură de către *pescar*, datorită produsului achiziţionat, din punctul de vedere al cumpărătorilor, acesta îşi schimbă momentan numele. În aceeaşi situaţie, *cloşcar* „om, negustor şmecher, şarlatan” (Gl. Munt./pct. 827) are ca punct de plecare expresia incriminatoare „negustor de piei de *cloşcă*” a cărei relativă circulaţie asigură un caracter mai puţin criptic derivatului, dar nu mai puţin peiorativ, sugerând calitatea persoanei.

2.1.4. Nume de agent propriu-zise de la teme verbale sunt puţin numeroase. Al. Graur (1929, 32) citează, pentru limba comună *fugar* şi *sugar*, dintre care pentru primul nu este exclusă desprinderea numelui, ca bază derivativă, din grupul locuţional *a o lua la fugă,* iar pentru al doilea considerăm ca posibilă derivarea analogică. Avem în vedere originea pastorală a termenului, în sensul creării acestuia mai întâi pentru *oi* care deveneau *sugare* (după *mânzare*, termen vechi din substrat), pentru că aveau miei. Cu timpul calificativul s-a extins, probabil, şi asupra acestora din urmă. Abia după aceea, probabil, a fost preluat pentru a defini copiii la vârsta corespunzătoare. În cazul de faţă, mai adăugăm un deverbal aparent sau, mai degrabă, fals deverbal nume de agent neatestat: *mânari* „oameni care *mână* caii la arie”: *Să lega un cal sau doi şi se mâna **mânarii** peste ei* (Gl. Olt. /pct. 934, Balş, fostul raion Balş), cu menţiunea că proveniența termenului, după toate probabilităţile, nu se explică prin derivare propriu-zisă, ci prin schimbare de sufix: *mînător* > *mânar*.

2.1.5. Numele de persoane (sau vieţuitoare), implicit calitatea acestora corespunde locului, locuinţei ocupate: *băltăgar* „locuitor din Delta Dunării” (ALRR–Munt. şi Dobr./ pct. 875) (fişa a şasea) < *baltac* „baltă” (AFLR/ pct. 875); *cociobar* „om având drept locuinţă o *cocioabă*” (ALRR-Munt. şi Dobr./pct.721); *odăier* „sătean care locuieşte într-o casă răzleaţă în afara satului (*odaie*)”; *vinari* „musculiţe specifice *vinului* în fermentaţie” (NALR-Olt., IV, h. 677/ pct. 985) a căror existenţă este condiţionată de existenţa produsului menţionat în butoi; de asemenea hainelor purtate sau obiectelor emblematice: *corcoţari* (Gl. Munt./ 677) „oameni îmbrăcaţi prost cu corcoaţe” (ALRR–Munt. şi Dobr./pct. 816); *trăistar* (ALRR–Munt. şi Dobr./pct. 899) „persoană fără căpătâi, care umblă cu traista-n băţ”.

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)

2.1.6. Vitalitatea sufixului şi caracterul activ al procesului de derivare se reflectă în atragerea temelor neologice. Astfel, s-au creat nume pentru profesii cărora în limba comună le lipseşte termenul: *drujbar* „lucrător cu *drujba* [= ferăstrău mecanic] la pădure" (Gl. Munt./pct. 721); *sondar* „muncitor la *sondă*": *Am lucrat la sondă, nu ca* ***sondar****, ca ziuaş* (Gl. Munt./pct. 725, Urecheşti, Vrancea); *şoselar* (ALRR-Munt. şi Dobr., IV, h. 533/pct. 782, 792, 793), cu variantele *soselar* (idem/pct. 792, 793), *şuşelar* (NALR-Olt II, MN, Pl. 46/pct. 956), corespunde împrumutului neologic *cantonier,* neatestat în lexicul dialectal. În schimb, alte elemente neologice au fost „recreate" în grai prin substituţie de sufix: *navetar* < *navetist* (ALRR-Munt. şi Dobr. /pct.797); *poliţar* < *poliţist* (Gl. Munt./pct. 792). Astfel de situaţii, când termenul preluat din limba comună este „refăcut" în graiuri, prin ataşarea unui alt formant, sunt numeroase: pentru *familist* sunt atestate pluralele *familieri* şi *familiari* (*A jucat fetele şi băieţii, pe urmă s-au pus mesele cu* ***familieri*** Gl. Munt./pct. 751, Viziru, Brăila; *Seara a pus masa mare pentru* ***familiari*** Gl. Dobr./pct. 879, Crişan, Tulcea). În schimb, derivatului supus modificării i s-a atribuit un nou semantism: *familişti* „persoane din familie, rude": [Luni, la nuntă] *vin mai mult* ***familişti****, din familie* (AFLR/pct. 701, Tăriceni, com. Şirna, Prahova); *constanţieri* „locuitori din oraşul Constanţa; constănţeni": *Băieţii au fost* ***constanţieri*** *din Constanţa* (AFLR/pct. 672, Boişoara, Vâlcea).

De asemenea, tot ca o manifestare de vitalitate a particulei derivative, considerăm recuperarea unor termeni învechiţi prin reînnoirea lor în tranşa finală a formantului: *herghelegiu* > *hergheliar* (ALRR-Munt. şi Dobr., II, h. 271/pct. 719); *herghelar* (NALR-Olt., III, h. 406/pct. 956, 989), poate prin analogie cu mai vechile derivate, atestate deja în DA: *căier* (*id*., *ibid*./pct. 956, 984; ALRR-Munt. şi Dobr., II, h. 271/pct. 686, 763, 773, 790, 794, 797, 847, 849); *iepar* (*id*., *ibid*./pct. 699, 701, 713, 730). În locul fostului termen a apărut altul a cărui structură este unitară, din punctul de vedere al formantului, cu celelalte sinonime.

2.1.7. Numele de instrumente, unelte, prezintă interes în măsura în care reflectă tendinţa specifică vorbirii populare de a denumi obiectele după utilitatea lor, adică după numele produsului la care sunt folosite. În acest fel, simpla enunţare a acestora ţine loc de prezentare şi explicitare în vorbire: *chirpicar* „tipar din lemn pentru *chirpici*": *Pui pământ şi-n ăsta şi le netezeşti bine cu apă, ridici* ***chirpicaru****-ăla, îi speli pereţii ăia la* ***chirpicar*** *ca să să slobozească* (Gl. Dobr./pct. 881, Agighiol, com. Valea Nucarilor, Tulcea). Acelaşi obiect se numeşte *tular* (Gl. Dobr./pct. 893), dacă baza avută în vedere este *tulă*, sinonim al termenului *chirpici*; *jintiţar* „lopăţică pentru mestecat *jintiţa*" (ALRR-Munt. şi Dobr., V, chest. 2360/pct. 719). Trebuie să observăm că în instrumentarul popular specializarea este *maximă*. Acelaşi obiect *deţine mai multe denumiri*, în funcţie de scopul în care este folosit momentan şi de etapa pe care o reprezintă în realizarea

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)

unui produs prin mijlocirea acestuia. Dacă se are în vedere produsul finit, atunci acesta se regăseşte, ca bază derivativă, în derivatul creat pentru a denumi corespunzător ustensila folosită: *mămăligar* „făcăleţ" (NALR-Olt., IV, h. 772/pct. 998; ALRR–Munt. şi Dobr. IV, h. 453/pct. 709, 710, 724), cu var. *măligar* (*id. ibid.*/pct. 705, 706); dacă în centrul atenţiei se află operaţia de bază din realizarea produsului, acelaşi obiect se denumeşte după acţiunea la care serveşte: *mestecar* (*id. ibid*./pct. 675, 677, 681, 686, 697); Gl. Munt./pct. 675, 682. Pentru ultimul dintre derivate facem menţiunea că, după toate probabilităţile, s-a creat prin schimbare de sufix de la *mestecău*, atestat în aceeaşi sursă, pe aceeaşi hartă în puncte învecinate: 676, 682, 686, 872. De asemenea, precizăm situaţia din graiurile olteneşti limitrofe, nu lipsită de importanţă în privinţa infiltraţiei deverbalului în regiunile apropiate din dreapta Oltului. Atestarea majoritară a derivatului *mestecău* (v. NALR–Olt., II, h. 257/pct. 905, 908, 912, 913, 916, 918, 919, 921–926, 928–931, 933–935, 960, 966–984, 986–991, 993–996; TDO/pct. 915, 923, 933, 953, 961, 967, 971, 975, 979, 989, 992; AFLR/pct. 905, 934, 937, 939, 941, 947, 949, 954, 956, 958, 959, 961, 964, 971, 972, 974, 981, 982, 983) constituie un argument pentru ipoteza avansată.

Când se vorbeşte despre pregătirea *aluatului* şi întinsul *foilor* respective, obiectul poartă un nume adecvat, corespunzător operaţiei: *Facem aşa un fel de turtică şi cu* ***foieru*** *o-ntindem bine* (Gl. Munt./pct. 732, Luncile, com. Lopătari, Buzău). Dacă *foile* sunt destinate pentru *plăcintă*, vergeaua folosită la întins se numeşte *plăcintar* (ALRR-Munt. şi Dobr. II, h. 221/pct. 750-752, 754, 755, 836–839, 857, 89; Gl. Munt./pct. 755, 845, 846): *Dacă vreau să fac trei foi, pun şase gogonele aşa şi pun, le-ntind cu* ***plăcintaru*** (Gl. Munt./pct. 846, Căzăneşti, Ialomiţa). Aceeaşi vergea, întrebuinţată la întinsul foii de aluat pentru tăiţei, îşi modifică numele în acord cu una dintre denumirile cunoscute ale produsului: *fidelar* (ALRR-Munt. şi Dobr., V, chest. 2221/pct. 733). Diversitatea terminologică, uneori în cadrul aceleiaşi sfere semantice, se reflectă în pluralitatea de nume pentru acelaşi obiect, evaluat după criterii diferite:

– formă: *crăcănar* „lemn cu *crăcane* pentru agăţat căldarea" (NALR-Olt., IV, h. 733/pct. 908);

– obiectul căruia îi serveşte ca accesoriu: *căldărar* (NALR-Olt, IV, h. 772/ pct. 905, h. 773/pct. 905; ALRR Munt. şi Dobr., V, chest 2331/pct. 673, 674, 687);

– produsul la a cărui pregătire contribuie: *mămăligar* „lemn aşezat orizontal pe două furci de care se agaţă căldarea la foc, pentru fiertul *mămăligii* la stână" (NALR Olt., IV, h.772/pct. 998; h. 773/pct. 986, ALRR–Munt. şi Dobr. IV, h. 453/pct. 709, 710, 724).

2.1.7.1. Derivatul denumeşte obiectul după locul în care se pune, care îi revine într-o ierarhie, mediul pe care îl selectează: *fundar* 1. (NALR–Olt. IV, h. 625/pct. 941) „partea de jos, de la *fund* a unei căpiţe". 2. (Gl. Munt./pct. 734) „scoarţă de pus pe peretele din *fund* prin opoziţie cu cel din faţă, al unei încăperi"; *fruntar* [odinioarp] „panglică pe care erau prinse monede, purtată de femei pe *frunte*" (Gl.

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)

Dobr./pct. 878, 884); *fustar* „poale lungi şi creţe la cămaşa ţărănească, comparabile cu *fusta* (în portul bărbătesc tradiţional)" (Gl. Munt./pct. 744, 815) (obiectul, prin radicalul derivat, sugerează locul, partea corpului pe care o acoperă); *codinar* [depreciativ, fig.] „ştiulete nedezvoltat, pipernicit, rămas la *coadă*, *codină*" (NALR-Olt., IV, h. 604/pct. 917); *oţetar* „varietate de ardei, conservaţi în *oţet*; gogoşar" (AFLR /pct. 829).

2.1.7.2. Numele obiectului exprimă materia conţinută, structura majoritară, definitorie, denumită de bază: *fícătari* „cârnaţi preparaţi din *ficatul* porcului" (Gl. Olt. /pct. 935); *cânepar* „cultură de *cânepă*; cânepişte" (NALR-Olt., III, h. 493/pct. 984; ALRR-Munt. şi Dobr., III, h. 382/pct. 805); *cocenar* 1. „stog din *coceni* pentru hrana animalelor" (Gl. Munt./pct. 689); 2. „cultură de porumb semănat des pentru furaj" (NALR Olt., IV, h. 609/pct. 994; ALRR-Munt. şi Dobr., V, h. 635/pct. 813, 819, 824, 825, 833, 834, 854; AFLR /pct. 713, 818, 827, 827); *copiţar* „par pe care se fixează, care susţine *căpiţa* de fân" (ALRR-Munt. şi Dobr., V, chest. 2063/pct. 691); *găzar* (Gl. Munt./pct. 800, 852) „cisternă"; *plevar* „anexă în gospodărie pentru *pleavă*, magazie" (ALRR-Munt. şi Dobr., V chest 2064/pct. 788, 831, 836, 889, 890, 898; Gl. Munt. /pct. 851): *Le băgai în* ***plevar****, aşa să spunea. Aveam* ***plevar*** *pentru pleavă* (Gl. Munt./pct. 851, Făcăeni, Ialomiţa); *tulenar* „glugă din snopi de *tuleni* (coceni)" (NALR-Olt., IV, h. 608/pct. 949). Dacă în cazurile enumerate semantismul derivatelor este neutru, sunt cazuri când acesta prezintă conotaţii negative tocmai prin prezenţa exclusivă a materiei desemnată de bază: *bobar* „ştiulete nedezvoltat, având *boabe* puţine şi rare, dată fiind mărimea necorespunzătoare": (ALRR-Munt. şi Dobr., V, pct. 792); *bumbar* (Gl. Munt./pct. 832), sinonim cu termenul precedent, dimensiunea ştiuletului fiind total sub aşteptări: egală cu (ca) un *bumb*; *rânzar* „dud a cărui fertilitate se opreşte la stadiul «rânză»" (ALRR-Munt. şi Dobr., III, h. 369/pct. 811).

2.1.7.3. Posibilitatea de a exprima, prin derivatele cu *-ar,* locul de adăpostire a unor fiinţe, de depozitare, de concentrare a unor obiecte, substanţe de acelaşi fel, a determinat conturarea unei accepţii distincte „multitudo" pentru a defini colectivităţi. Exemplele citate se înscriu în această categorie, cu menţiunea că nu se numără printre cele 31 derivate colective, dintre care 17 de la nume de plante, enumerate de Florenţa Sădeanu 1962, 60. De asemenea, după cum a atras atenţia autoarea citată (*ibid.*), în cazul acestei categorii de derivate, „deosebirea dintre sensul local şi cel colectiv e adesea greu de făcut". Deoarece mai întâi au definit locul de depozitare, cultura etc., ele sunt considerate colective potenţiale: *cânepar* „cultură de cânepă" (NALR-Olt., III, h. 493/ pct. 984; ALRR-Munt. şi Dobr., III, h. 382/pct. 805); *cârligar* (ALRR-Munt. şi Dobr., chest. 2334/pct. 764) „stâlp prevăzut cu *cârlige* [= cuie] pentru agăţat vase, haine etc."; *cocenar* 1. „grămadă, stog din coceni" (Gl. Munt./pct. 689); 2. „cultură de porumb pentru valorificare în stadiul de coceni verzi" (NALR-Olt., h. 609/pct. 994); *dărăcar* (ALRR-Munt. şi Dobr., III, h. 387/pct. 799, 807) reprezintă un nume

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)

colectiv prin şirurile de piepteni cu dinţi mari cu care este prevăzut pentru a prelucra cânepă, in, lână etc.; *florar* „floricele de porumb”: *Şi el a plecat mai întâi în târg să-şi cumpere* ***florar*** *să mănânce noaptea* (Gl. Munt./pct. 683, Bercioiu, com. Budeşti, Vâlcea); *găinar* (NALR-Olt., III, h. 428/pct. 918, 952) „adăpost pentru totalitatea păsărilor (majoritar *găini*) dintr-o gospodărie; coteţ”; *păier* „şopron, şură, magazie, adăpost în care se depozitează nutreţul pentru vite, paiele” (NALR–Olt. IV, h. 629/pct. 973, 975–983, 987, 989, 990, 994–996; Gl. Olt./pct. 977, 989, 990, 995; Gl. Dobr. /pct. 884): *Paiele iarăşi la fel s-aduc acasă, să pun în* ***păier*** *pentru hrana vitelor* (Gl. Olt./ pct. 989, Mârşani, fostul raion Caracal). *Un* ***păieri*** *unde ţin nutreţu iarna... nutreţu pentru vite... este aşa ca două camere,* ***păieriu*** *este coperit ş-acolo bag nutreţu toamna, de ploaie, de ninsoare* (Gl. Olt./ pct. 977, Desa, fostul raion Calafat); *porumbar* 1. „glugă de coceni”: (ALRR-Munt. şi Dobr., V, h. 674/pct. 673). 2. „nutreţ, ciolomadă” (NALR-Olt., IV, h. 609/pct. 995). 3. „cultură de porumb”: [A plecat] *să vază nu găseşte pân* ***porumbari****-eia, pân iarb-aşa [...] vun iepure* (TDM, III, 114, pct. 793, Gratia, Teleorman). Interesant este faptul că numele de pomi fructiferi au fost atrase în sistemul derivativ cu *-ar* pentru a exprima colectivităţi, *pomul care poartă caise* > *caisar* (ALRR-Munt. şi Dobr., III, h. 365/pct. 829); *pom cu cireşe* > *cireşar* (NALR-Olt. II, MN, Pl. 42/pct. 911, 916, 197, 977, 9808, 983, 989, 990, 994–996; ALRR Munt. şi Dobr., III, h. 362/pct. 800, 805); *cireşer* (NALR-Olt., II, M, Pl. 42/pct. 913, 967); *pom cu rod de corcoduşe*> *corcoduşar* (ALRR Munt. şi Dobr., III, h. 967/pct. 807, 808); *corcodar,* prin reducerea corpului fonetic (ALRR Munt. şi Dobr., III, h. 367/pct. 805, Gl. Munt. /pct. 827); *arbust cu măceşe* > *măceşar* (*id. ibid.*, h. 423/pct. 777, 781, 805, 806, 829, 834); *pom cu piersici* > *piersicar* (*id. ibid.*, h. 365/pct. 800, 803, 805, 807, 818, 829); *pom cu vişini* > *vişinar* (NALR-Olt., III, MN [1170], [1174], /pct. 975; Gl. Olt. /pct. 978, 980; ALRR-Munt. şi Dobr., III, h. 364 /pct. 791, 800, 805, 808, 829, 834). Graiurile munteneşti au inovat creând un termen generic pentru *pom fructifer: bolbotinar* < *bolbotină* „fructă” (*ibid.*/ pct. 835).

Consolidarea sistemului derivativ, sub acest aspect, se poate aprecia după atragerea în serie a arborilor şi arbuştilor din pădure (v. *supra – măceş*). Prin refacerea integrală a numelui se realizează o explicitare deplină: *jirar* „copac care face *jir*; fag” (ALRR-Munt. şi Dobr., III, MN, h.421/pct. 706, 732); *ghindar* „stejar”, nume refăcut după fructul produs (*ibid.*, h. 409 /pct. 818; h. 417/pct. 700, 736, 850; h. 421/pct. 761); *tecar* „salcâm cu *teci* mari” (ALRR-Munt. şi Dobr./pct. 799).

Sensul de colectivitate imprimat de sufix, prin derivare, nu ridică probleme, ci schema derivaţională. S-a atras atenţia, pe bună dreptate, că raportarea trebuie făcută la numele fructei ca radical (Hristea 1968, 66–70) şi nu al plantei, cum s-a susţinut uneori (Tudose 1978, 328). O dovadă incontestabilă a filiaţiei propuse o constituie faptul că aceleaşi derivate au fost atestate într-o zonă extremă faţă de aria sudică, Transnistria (v. TD-Bas., Glosar, s.v.), având ca sinonime, în graiul local,

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)

compuse precum *pom de mere, copac de piersici* etc. În acelaşi sens, deşi din alt domeniu de referinţă, atragem atenţia asupra formaţiilor *băbar, văduvar,* (Gl. Munt, s.v.), *muierar* (Gl. Argeş, s.v.), ca „nume care exprimă starea civilă (sau preocuparea) unui bărbat, despărţit de soţie şi disponibil pentru noi relaţii, la un moment dat", care descind, de asemenea, din baze derivative feminine: *babă* şi, respectiv, *văduvă*, *muiere*. Ipoteza se probează prin examinarea cazurilor în discuţie: dacă pentru *văduvar* se pot invoca ambele teme ca probabile (*văduv, văduvă* + suf. *-ar*), pentru *băbar* şi *muierar* există doar o singură posibilitate (*babă, muiere* + suf. -ar). Cu acest semantism, ambele derivate, de altfel sinonime, exprimând „disponibilitatea unui bărbat văduv, de a se recăsători (cu *văduve* sau, ironic, *babe*, de a se distra cu *muieri*)" se întâlnesc în textele populare: *Vin la neica supt umbrar, / Nu gândi că sânt* ***băbar*** (I. Cr., VII, 60-Vâlcea).Termenul *băbar*, atestat pentru Muntenia, figurează cu sensul menţionat, „bărbat disponibil pentru o nouă căsătorie", şi în Lexic reg. II, 67. Ca argument suplimentar în sprijinul formaţiei prezentate, dar şi a descendenţei propuse, menţionăm *boresar*, pentru Oaş, a cărui filiaţie cu *boreasă* nu poate fi contestată. Considerăm incompletă glosarea lapidară „văduv" (cf. CADE s.v.), întrucât presupunem că şi pentru *boresar* definiţia „bărbat disponibil pentru o nouă *boreasă*" este cu mult mai potrivită. De altfel, Pascu, *Sufixe*, 81 înregistrează *boresar* ca un caz unic, în clasificarea proprie „un masculin de la feminin".

2.1.7.4. Din semnificaţia colectivă a unor derivate s-a desprins o nouă valoare nesemnalată până în prezent, cea a u g m e n t a t i v ă . În cazul acestora prevalează nu componenta „multitudo", ci dimensiunea, mărimea: *dinţar* (Gl. Munt./pct. 866) defineşte „grebla mare, cu dinţi de lemn pentru strâns paiele de pe mirişte". Pentru eficienţa activităţii la care serveşte unealta, în mod obligatoriu, trebuie să depăşească dimensiunea unei greble obişnuite; *găletar* 1. (Gl. Munt./pct. 724, 777) „vas din doage în care curge ţuica la cazan". 2. (ALRR-Munt. şi Dobr., chest. 2343/pct. 777) „vas folosit la stână pentru închegat laptele". Ambele accepţii ale derivatului presupun dimensiuni superioare ale bazei derivative, întrucât la fiertul ţuicii, în mod accidental poate rezulta numai o găleată, după cum pentru închegat se foloseşte laptele de la o mulsoare, repartizat în vase corespunzătoare ca mărime; *lingurar* (Gl. Munt./pct. 823) „ustensilă pentru mestecat în laptele închegat". Raportarea la vasul corespunzător operaţiei [= *găletar*] pune în evidenţă dimensiunea acesteia, mai ales dacă avem în vedere baza derivativă [lingură]. Determinantul cu care apare, uneori, confirmă interpretarea: *Vedeam că s-a-nchegat* [laptele], *aveam* ***lingurar d-ăla marele*** *şi tăiam brânza* (Gl. Munt./pct. 823); *olar* (ALRR-Munt. şi Dobr./pct. 845) „oală de pământ, mare, cu toarte". Calitatea de augmentativ a derivatelor de acest fel rezultă din însăşi valoarea de întrebuinţare a obiectelor desemnate, care, pentru a fi funcţionale, trebuie să satisfacă, înainte de orice, criteriul dimensiunii.

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)

*
* *

Derivatele prezentate, deşi descind majoritar de la teme comune cu limba standard, reprezintă creaţii specifice lexicului dialectal, întrucât denumesc ocupaţii, îndeletniciri, obiecte proprii universului rural, chiar şi atunci când în derivare sunt atrase teme neologice. Ele prezintă următoarele trăsături definitorii:

– ca expresie a mobilităţii procesului de derivare în plan dialectal, formaţiile comentate reflectă 2 tendinţe diametral opuse dar care, în ansamblu, exprimă evoluţia lexicului dialectal: pe de o parte, de concentrare şi sistematizare de forme şi sensuri, pe de altă parte, de multiplicare a termenilor generici prin divizionare după numele-bază derivativă divers ca obiect al muncii, al calităţii, al colectivităţii etc.

– randamentul şi distribuţia afixului se manifestă prin dezvoltarea de noi accepţii, absente din limba standard. Aşa este, de pildă, conversiunea valorică a semantismului colectiv în calitatea augmentativă evidentă, determinată de tipul bazelor derivative selectate, în majoritate reprezen-tând recipiente variabile din punctul de vedere al capacităţii.

– fărâmiţarea „denominativă" prin derivare are la bază tendinţa de eficientizare a lexicului dialectal, în sensul unei transparenţe lexicale depline, astfel încât simpla numire a termenului să evoce acţiunea pentru care serveşte.

– prin raportare la limba standard, procesul de derivare cu *-ar* cunoaşte o mai mare suplețe, de aici şi inevitabilul caracter spontan al formaţiilor corespunzătoare

– derivarea cu *-ar* reprezintă un segment al creativităţii dialectale, caracteristică datorită căreia formarea cuvintelor (prin derivare) reprezintă un proces de o anumită amploare.

ABREVIERI

AFLR	=	*Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti".
ALRR-Munt. şi Dobr.	=	*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, I–IV, de Teofil Teaha, Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1996–2004.
CADE	=	I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic ilustrat*, de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", [1926–1931].
Ciobanu 1962	=	Elena Ciobanu, *Categoriile semantice create de* **-ar** *în limba română*, în SMFC, vol. al III-lea, p. 143–155.
DDA		Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, ediţia a doua augumentată, Bucureşti, 1974.
DEX	=	Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Dicţionar explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1986.

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)

DLR	=	Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 şi urm.
Gaffiot		Félix Gaffiot, *Le grand Gaffiot, Dictionnaire Latin-Français de…* 2006.
Gl. Argeş	=	D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, 1967.
Gl. Dobr.	=	*Glosar Dobrogea* de Paul Lăzărescu şi Nicolae Saramandu în *Texte dialectale şi glosar. Dobrogea*, de Paul Lăzărescu, Victor Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, 1987.
Gl. Munt.	=	*Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Bucureşti, 1999.
Gl. Olt.	=	*Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu şi Magdalena Vulpe, 1967.
Graur 1929	=	Al. Graur, *Nom d'agent et d'adjectif, en roumain*, Paris.
Guţu, Dicţ.		George Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, 1983.
HEM	=	B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor. Tomul I–III, Bucureşti, Stabilimentul grafic Socec şi Teclu, Tom I–II: 1887, Tom III: 1893.
Hristea 1968	=	Theodor Hristea, *Probleme de etimologie,* Bucureşti.
I. Cr.	=	Ion Creangă", revistă de limbă, literatură şi artă populară. Bârlad. Anul I (1908) ş.u.
Ionaşcu 1959	=	Ecaterina Ionaşcu, *Sufixele* ***-ar*** *şi* ***-aş*** *la numele de agent* în SMFC, vol. I, p. 77–85.
Lexic. reg. I–II	=	*Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreţia Mareş, 1967 (Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice).
NALR-Olt.	=	*Noul Atlas Lingvistic pe Regiuni. Oltenia*. Vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu, Bucureşti, 1967–1984.
Pascu, *Sufixe*	=	Dr. G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1916.
SMFC	=	*Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor*, 1959–1972.
TD-Bas.	=	Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului*. Texte dialectale şi glosar (Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti"), Bucureşti, 2000.
TD-Bulg.	=	Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei*. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, 2006.
Tudose, 1978	=	Claudia Tudose, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, 1978.

PARTICULARITÉS DE LA DÉRIVATION AVEC *-AR* DANS LES PARLERS ACTUELS DE MUNTÉNIE

(Résumé)

L'article étudie les particularités du formant *-ar*, au niveau des parlers de Munténie, par rapport tant aux autres variantes territoriales du daco-roumain qu'à la variante littéraire. Le but de l'article est de souligner l'apport du suffixe à l'individualisation des parlers de Munténie, sous l'aspect de l'enrichissement du vocabulaire proprement-dit.

Cuvinte cheie: derivativ, derivare, derivate, nume de agent, nume de instrument.
Mots-clés: dérivatif, dérivation, dérivés, nom d'agent, nom d'instrument.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

BDD-A618 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:50:59 UTC)